

ISSN 2683-4901 (Online)

НОВОРЕЧЈЕ

Неолошки часопис

Година V Број 9

Филолошко друштво „Речи“
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“
„Алма“
Београд, 2023

Вања Миљковић*

(Институт за српски језик САНУ)

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА *БЛЕЈАТИ* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ СЛЕНГУ У СВЕТЛУ ТЕОРИЈЕ ИДЕАЛИЗОВАНИХ КОГНИТИВНИХ МОДЕЛА¹

Новоречје, 2023, бр. 9.

У раду се испитује полисемија глагола *блејати* апаратуром теорије идеализованих когнитивних модела. Грађу чине примери ексерцирани из електронских корпуса савременог српског језика ПДРС и SrWas. Анализа је показала да у савременом српском сленгу овај глагол има богату полисемију, која се разгранавала из лексичког значења „непродуктивно проводити време, не радити ништа корисно“. Ово се значење повезује са когнитивним моделом КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, а изводи се из примарног али данас не тако распрострањеног значења „оглашавати се гласом *блее* (о овци, телету и сл.)“ метафором ОСОБА КОЈА БЕСЦИЉНО ТРОШИ СВОЈЕ ВРЕМЕ ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА СЕ БЕСЦИЉНО ОГЛАШАВА. У овом се когнитивном моделу непродуктивно, бесциљно трошење времена изразито негативно оцењује, па је тако употребљено *блејати* блискозначно са *глуварити* и *дангубити*. Са друге стране, као реакција на такву концептуализацију развила се и супротна интерпретација заснована на когнитивном моделу ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ, у коме је *блејати* блискозначно са *одмарати се*. У грађи су уочена и новија значења, која се метафорички наслањају управо из модела ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА – тако значење „бити локализован чекајући повољне околности“ почива на метафори ПРОВОЂЕЊЕ ВРЕМЕНА У ЧЕКАЊУ ЈЕ ГЛУВАРЕЊЕ, док значење „бити одложен и неупотребљаван“ представља продукт метафоричке персонификације НЕКОРИШЋЕНИ ПРЕДМЕТ ЈЕ НЕПРОДУКТИВНА ОСОБА.

Кључне речи: сленг, неологизми, идеализовани когнитивни модели, метафора, метонимија, енантисемија.

* vanja.miljkovic@isj.sanu.ac.rs, pablo_astrid@yahoo.com. ORCID 0000-0001-5730-533X

¹ Овај рад финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

1. Увод

Идеализовани когнитивни модели (ИКМ) представљају један од централних појмова когнитивне лингвистике. Термин је сковао Ц. Лејкоф у данас класичном когнитивнолингвистичком делу *Women, fire and dangerous things* (1987), у коме се нови филозофски и психолошки погледи на природу категоризације интегришу у семантичку теорију. Лејкоф (1987) сматра да је наше знање о свету организовано у форми когнитивних модела – друштвено релевантних пакета информација складиштених у дугорочној меморији, који се језички преносе са генерације на генерацију. Ови модели представљају релативно стабилне менталне репрезентације које одсликавају уверења и лаичке теорије о свету (Evans, Green 2007, 270). Они су идеализовани у том смислу што стварност представљају у поједностављеном обиму, узимајући у обзир само неке њене у датој култури истакнуте аспекте, чиме категорија нужно постаје организована око прототипичног представника. Када говоримо о лексичкој семантици, јасно је да прототипична инстанца лексички кодираног значења представља конструкт са специјалним социјалним статусом, односно да се лексичко значење може посматрати као когнитивни модел који се захваљујући самој лексикализацији фаворизује у одређеној језичкој заједници. У том се смислу може рећи да су идеализовани когнитивни модели селективни пакети друштвено релевантних информација посредством којих говорници једног језика осмишљавају и разумеју стварност. Као аналитичко оруђе, ИКМ теорија се користи, пре свега, у истраживањима лексичке семантике и полисемије (Cienki, 180).² ИКМ има важну улогу и у проучавањима метафоре и метонимије – тако, рецимо, Кевечеш говори о метафорички структурираним когнитивним моделима емоција (Kövecses 2010), а метонимију неки аутори посматрају управо као процес који се одвија између појмова унутар истог ИКМ (Radden, Kövecses 1999).

Репрезентативна је Лејкофова анализа лексичког појма МАЈКА (1987: 74–76; 2007: 136–138), који, заправо, представља стереотипну представу мајке у савременом западном друштву – ону представу која је нераздвојива од представе о типичној породици. У том се смислу за *мајку*, као и за друге речи из домена породичних улога, може рећи да представља когнитивни модел унутар идеализованог модела ПОРОДИЦЕ. Лејкоф *мајку* анализира као појмовни кластер сачињен од неколико модела: модела рађања

² Напоменимо да су и неке граматичке појаве истраживане из перспективе идеализованих когнитивних модела. Л. Јанда (Janda 2004), тако, сагледава питање глаголског вида у контексту идеализованог когнитивног модела МАТЕРИЈЕ, док се у Миљковић (2023б) каузална структура глагола посматрала као идеализовани когнитивни модел ДОГАЂАЈНЕ КАУЗАЛНОСТИ.

(жена која је родила дете), генетског модела (жена која је детету предала део својих гена), модела одгајања (жена која води рачуна о детету), брачног модела (жена која је у браку са дететовим оцем), модела породичног стабла (најближи старији женски сродник детета на породичном стаблу). Сложени модел МАЈКЕ је идеализован јер се ванјезички референти, у складу са својом типичношћу, више или мање уклапају у такву стереотипну представу, која је културолошки записана управо у значењу саме речи *мајка*. Постојање ових модела је језички доказиво, између осталог, и метафоричким проширењима, која се развијају управо из неког од њих. Лејкоф, рецимо, примећује да је модел рађања послужио за метафоричку употребу речи *mother* у примеру *Necessity is the mather of invention*, док у исказу *He wants his girlfriend to mother him* примећује екстензију модела одгајања. И полисемантичко проширивање и деривациони процеси, дакле, у први план постављају један сегмент идеализованог модела, занемарујући све остале.³ Како овај теоријски приступ посматра лексичку семантику у контексту релевантног друштвеног знања, он је изузетно погодан за истраживање стереотипа и других појмова који су детерминисани специфичним друштвеним погледима и, као такви, натопљени колективном експресијом.

Ми ћемо у овом раду семантику глагола *блејати* у савременом српском језику осветлити управо из угла ове теорије. Грађу за наше истраживање чине примери ексцерпирани из електронских корпуса савременог српског језика – SrWac⁴ и ПДРС⁵. Наш главни циљ јесте да анализом полисемје глагола *блејати* покушамо да опишемо сам концепт БЛЕЈАЊА, који се релативно скоро појавио у жаргону младих и одатле брзо проширио на општи жаргон, односно сленг. У првој секцији рада сажето ћемо скицирати лексикографску обраду глагола *блејати* у релевантним домаћим речницима. Друга секција је посвећена анализи централних когнитивних модела у којима овај глагол у сленгу развија своја значења, док се у последњем сегменту бавимо значењима у перифернијим когнитивним моделима.

³ У друге детаље Лејкофове анализе значења речи *мајка* не можемо овде дубље улазити. Не можемо се овде детаљније бавити ни лексиколошким импликацијама таквог приступа, као ни лексикографским апсектима теорије ИКМ. Та питања остављамо за неку другу прилику.

⁴ Креатори корпуса су Никола Љубешић и Филип Клобучка, а доступан је на адреси https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=srwac&corp_info=1.

⁵ Креатор корпуса је Philipp Wasserscheidt, а доступан је на адреси https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pdrs10&corp_info=1.

2. Глагол *блејати* у лексикографској пракси

Глагол *блејати* је обрађен у првом тому Речника САНУ, који је изашао 1959. године, па не чуди што доминантна значења која овај глагол има у савременом колоквијалном језику у овом речнику не нализимо. То да су се та данас најактуелнија значења развила у врло блиској прошлости потврђује и чињеница да их не бележи ни Андрићев речник жаргона из 1972. године. Занимљиво је да та значења не доноси ни Једнотомник Матице српске, чије је друго издање изашло 2011. године. Герзићев речник жаргона из 2012. године потврђује ипак да је концепт БЛЕЈАЊА пре десетак година постојао у колоквијалном језику, али можда глагол *блејати* још увек није био устаљен у таквој употреби онолико колико је то данас.⁶ Када томе додамо и податак да су најстарији уноси који се тичу појма БЛЕЈАЊА у језику младих на сајту Вукајлија из 2007. године⁷, постаје јасно да су се значења овог глагола која су данас уобичајена у српском сленгу развила и усталила крајем прошлог и у првим деценијама овог века.

Иако РСАНУ не доноси податак о значењима *глуварити*, *ленчарити* и *одмарати се*, *релаксирати се*, глагол *блејати* је и ту полисемантичан. Основно значење је одређено као „*пуштати глас блее (о овци, телету и сл. или о човеку кад подражава глас тих животиња)*“, док је друго значење дефинисано као „*говорити глупости, лупетати*“, а треће „*бесвесно гледати, зурити, зијати*“. Јасно је да је друго значење засновано на општој аксиолошкој метафори ИНФЕРИОРНО ЛЉДСКО ПОНАШАЊЕ ЈЕ ПОНАШАЊЕ ЖИВОТИЊА, која је овде конкретизована у правцу ГОВОРТИ БЕСМИСЛИЦЕ ЈЕ ИСПУШТАТИ ЖИВОТИЊСКЕ ЗВУКЕ. Иако Герзић као треће значење овог глагола у сленгу бележи управо значење „*причати, говорити*“, може се рећи да се оно у савременом колоквијалном језику појављује само по изузетку, чему иде у прилог и непостојање илустрација тог значења у корпусу ПДРС. Са друге стране, значење гледања, које Герзић доноси под бројем 2 и дефинише готво исто као и РСАНУ – „*тупаво гледати, зурити*“, актуелно је и данас, али уз извесне модификације о којима ћемо писати касније (нпр. *По цео дан блеји у телефон*).

Када овакве лексикографске обраде упоредимо са стањем које осликавају примери са Вукајлије и из електронских корпуса SrWas и ПДРС, уочавамо неколико занимљивих неподударности. Пре свега, нека значења која су, како примери показују, данас актуелна, нису још увек лексико-

⁶ Одговарајућу одредницу налазимо и код П. Имамија (2002), који овај глагол бележи у форми *блејити*, и као основно значење у колоквијалном језику одређује значење „*дуго посматрати*“.

⁷ В. <https://vukajlija.com/blejanje>

графски потврђена. Тако, рецимо, примери попут *таблет му блеји у фиоци, само га је распаковао* указују на постојање значења „стајати одложен, некоришћен, неупотребљаван (на неком месту)“, а примери као *цео дан блејимо на граничном прелазу и два сата смо блејали у ординацији* илуструју значење „проводити време на неком месту чекајући нешто“. Поред тога, дефиниција којом се у Герзићевом речнику одређује доминантно значења које овај глагол има у сленгу, а која је формулисано као „*проводити време ништа не радећи, досађивати се, беспосличарити; исп. глуварити*“ покрива тек део онога што БЛЕЈАЊЕ подразумева.⁸ Дезафирмативни примери као *по цео дан блејиш на каучу уместо да радиш ништа паметно* уклапају се у такву дефиницију, али примери афирмативног типа, као *волим са тобом да блејим* или *кад опет блејимо?*, одударују од негативног тона који је имплициран поменутом дефиницијом. Иако су и они покривени првим делом дефиниције – „проводити време ништа не радећи“ – појам досађивања се не уклапа у њихов садржај, штавише, они подразумевају да се време проводи управо на пријатан и забаван начин. Ако на уму имамо и то да је примарно значење овог глагола смештено у контекст руралне културе, и да у том смислу није блиско савременим младим генерацијама, у чијем се језику управо развијају и живе његова нова значења, постаје јасно да је истраживање полисемије овог глагола значајно за разумевање семантичке динамичности, као једног од кључних обележја сленга.

3. Централни когнитивни модели у полисемантичкој структури гл. *блејати*

Глагол *блејати* посведочен је у електронским корпусима и у семантички примарном значењу „оглашавати се карактеристичним звуком (о овци и сл.)“, које је детектовано и у РСАНУ. Ово се значење, као што је и лексикограф забележио, појављује у симилисемичним реализацијама – субјекат може бити животиња, али и човек који подражава оглашавање животиње (уп. следећа два примера):

- (1) Оболене овце обично су потиштене, промукло *блеје*, бесциљно тумарају [...]. (ПДРС)
- (2) Он је још у основној школи малтретирао децу, закључавао их у учионицу, па је неког терао да *блеји* [...]. (ПДРС)

Неупоредиво су бројнији примери у којима субјекат јесте човек, али не човек који подражава оглашавање животиње већ човек који проводи време на неком простору не радећи ништа сврсисходно, корисно. Такви

⁸ Имами (2002) значење „доколичити, ништа не радити“ доноси тек на трећем месту, што би могло указивати на то да у време изласка његовог речника то значење још није било довољно стабилно.

примери су натопљени говорниковим негативним ставом и подразумевају да се субјектово понашање концептуализује као трошење, губљење времена. У типичном случају БЛЕЈАЊА субјекат је статичан (седи, лежи, не креће се) и ангажован у активностима које говорник види као бесциљне и непродуктивне (ћаскање, испијање кафе или пива, гледање ТВ програма, играње компјутерских игара и сл.). Негативни став може бити директно изречен (уп. квалификацију *трагикомично* у примеру (6)), а може произилазити и из контекстуалног супротстављања концепта БЛЕЈАЊА и продуктивних активности које говорник позитивно вреднује – у примеру (3) то је *вежбање вештине свирања*, у примерима (6) и (10) то је *учење*, односно *студирање*, у примеру (7) то је *физички тренинг*.

(3) [...] моје колеге музичари исто тако од малих ногу сатима свакодневно вежбају и не *блеје* по кафићима [...]. (ПДРС)

(4) Родитељи су такође криви јер пуштају децу да *блеје* по кафићима, кладионицама, журкама и да 24h дневно лајкују и праве селфије и сторије. (ПДРС)

(5) Неки момци овде у комшилуку *блеје* целе ноћи, причају, деру се, нико не спава већ годинама. (SrWas)

(6) Живиш у стану од 50 квадрата, са бакутом, татом и мамом, делиш собицу од 9 квадрата са братом, *блејиш* у крају и пијеш пиво из крмаче, жицкаш плуге и као луд си, јел? 80% вас је трагикомично. (ПДРС)

(7) Школу не схватам озбиљно, по цео дан *блејим*, лешкарим, јако сам мрзоволна притом и све ме нервира. (SrWas)

(8) За развој детета [...] брате баци га на цудо [...] створићеш му навику за тренинзима, неће *блејати*, још ако га наложиш и он се прими, брука брате. (SrWas)

(9) За такмичење у „кантер страјку“ Милош вежба ноћу са још пет другара [...] – Толико виче ноћу да ми дође да зовем полицију. По целу ноћ *блеји* пред тим чудом. Дању спава. Ништа не учи. (ПДРС)

(10) Син му је класичан лик који *блеји* за компом 24/7, игра игрице и не излази из собе. (ПДРС)

(11) [...] мора да се појави дете неког тајкуна који има пара, али уместо да *блеји* по сплавовима и таблоидима да иде да студира на МИТ-у па онда породица инвестира пар милиона у неки startup бизнис [...]. (ПДРС)

Овакви примери показују неколико битних чињеница у вези са појмом БЛЕЈАЊА. Видимо да је блејање референцијална активност – дешава се на одређеном простору и траје извено време, па уз предикат *блејати* долази спацијални конституент, а често и конституент који одређује количину

времена. Ипак, блејање је првенствено одређено негативном квалификацијом субјектовог понашања а не конкретном дефиницијом онога у чему је субјект ангажован – свакак активност која се концептуализује као непродуктивно, несврходно трошење времена (на уштрб нечега кориснијег), односно ГЛУВАРЕЊЕ, може ући у опсег онога што се назива *блејањем*. Идеја да се време проведено у блејању могло искористити на бољи начин присутна је експлицитно или имплицитно, што нам указује на то да се БЛЕЈАЊЕ разуме наспрам специфичног когнитивног модела, који дефинише фаворизовани тип животног усмерења. По овом моделу, који бисмо могли назвати моделом КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, човеков живот треба да буде усмерен ка постизању дугорочних животних циљева, па се свако трошење времена на нешто што не доприноси томе види као непожељна пракса. Овај модел подразумева да је човеков живот од детињства оријентисан ка стицању знања и вештина које ће му касније омогућити напредак на професионалном пољу и добар животни стандард. У оваквом појмовном контексту, особа која блеји је, стога, антипод идеализованој представи о особи која посвећено обавља неки посао или се усавршава како би могла да обезбеди себи финансијску стабилност и друштвену перспективу. Другим речима, субјекат глагола *блејати*, када се он реализује у оваквом позадинском контексту, концептуализује се као НЕПРОМИШЉЕНА, НЕОДГОВОРНА ОСОБА која није усредсређена на битне и сврсисходне циљеве. Не чуди, стога, што је гл. *блејати* поред значења „трошити време на актаивности које не доприносе остварењу дугорочних животних амбиција“ развио још два значења која припадају истом когнитивном моделу – „непрофесионално обављати неку дужност, забушавати“ и „немати посао, не зарађивати за живот, беспосличарити“.

(12) Два града од више од осам милиона становника, тамо нико не може да *блеји* по кладионицама као код нас, свако мора нешто да ради! (ПДРС)

(13) Знам људе који су неколико месеци радили као обезбеђење [...] док су чекали посао у струци, јер нису хтели да блеје код куће и кукају како су без пара [...]. (ПДРС)

(14) [...] завршио си факс и блејиш на бироу [...]. (SrWas)

(15) [...] јесте да се од славе не живи него од пара, али ми се чини да је ипак боље радити него блејати и бити докон. (ПДРС)

(16) Азербејџан са својих дупло бројнијих 10 милиона становника прави танких 45 милијарди БДП годишње. То отприлике значи да тамо сви мање-више блеје и вероватно је све што чини друштвени производ базирано на енергентима. (ПДРС)

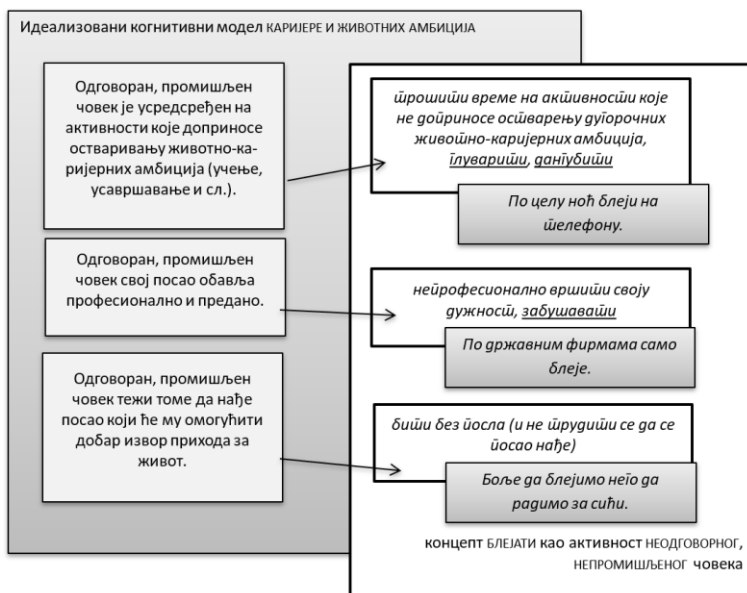
(17) Они у скупштини и синдикатима, уместо да законима заштите мноштво нас, седе, блеје, реагују на звонце. (ПДРС)

(18) [...] отпустите 30.000 паразита који блеје по разним агенцијама, секретаријатима и јавним предузећима или управним одборима [...]. (SrWac)

(19) Ова статистика само говори о томе колико блејимо на послу. (SrWac)

(20) Ако хоћете да се обогатите [...] научите да млатарате рекетом или да трчкарате за лоптом или блејите у микрофон... Школовање и студирање је обично губљење времена. (ПДРС)

У примеру (12) идеја о беспосличарењу је контекстуално активирана, док у примеру (13) конструкција *блејати код куће* не указује на референцијалну ситуацију већ метонимијски означава стање немања (и нетражења) посла. Када гл. *блејати* указује на такво стање, потреба за специјалним одређењем бледи, па се он појављује и без просторног конституента, као у примеру (15). Преостали примери илуструју значење забушавања, односно непрофесионалног обављања неке дужности. Сва три значења која настају у моделу КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, дакле, представљају негацију принципа који се унутар овог пакета друштвених вредности промовишу као позитивне, што је сумирано на следећем дијаграму 1.

Дијаграм 1. Глагол *блејати* у идеализованом когнитивном моделу КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА

Погледајмо сада следеће примере:

(21) Па нама је уживанција да само седимо и *блејимо* после тренинга. (SrWas)

(22) Увече смо играли популарне петничке игре и *блејали* у рачунарској. (SrWas)

(23) Дође кући око 20h. Вечера, упали тв, *блеји* до 00-01, и у кревет. (ПДРС)

(24) Само сам ћутке *блејао* испод сунцобрана и сумирао досадашњи живот и могуће сценарије за будућност [...]. (ПДРС)

(25) Када сам стигао, плаже су биле пуне: људи који *блеје*, пикникују [...] играју одбојку, ролају и сл. (ПДРС)

(26) Има у томе нешто што их привлачи више него нас остале који волимо да га [пикадо] играмо док са екипом *блејимо* у пабу. (ПДРС)

(27) Углавном кад хоћу да уживам, ја *блејим*: читање је за мене посао [...]. (SrWas)

(28) У средњој школи смо од Ђурђевдана до Митровдана *блејали* по парковима јер је то била најјефтинија забава. (ПДРС)

(29) [...] толико си уштогљен, испрограмиран и неинспиративан да не *бих* *блејао* са тобом ни надуван. (ПДРС)

(30) Ја сам сваке суботе и недеље долазио код истог лика који је на колима продавао касете. Ја *блејим* и слушам музику у принципу. И ту лепо ћаскамо. (SrWas)

(31) Ај дођи код мене да изблејимо, нисмо одавно, баш ми се *блеји*, седнемо на терасу, пијемо сок од вишње што ми кева спремила [...]. (SrWas)

(32) Радио је за ОЕБС, *блејао* по свету, ужива дипломатски имунитет [...]. (SrWas)

(33) Захваљујући њима у Ментону сам ручао и купао се, у Монаку *блејао* по оним чувеним богатим улицама [...]. (ПДРС)

За разлику од примера који настају у ИКМ КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, оваква употреба глагола *блејати* нема негативну конотацију. Штавише, *блејање* је окарактерисано као забавна и опуштајућа активност (уп. употребу речи *уживанција* у примеру (21) и глагол *уживати* у примеру (27)). Иако гл. *блејати* и овде на нивоу референтног садржаја значи „не радити ништа“, тај је концепт смештен у другачије појмовно окружење, које бисмо могли одредити као ИКМ ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ. По овом когнитивном моделу на одмарање се гледа као на пожељну, неопходну животну праксу и вид социјализације, а не као на узалудно трошење времена

које је могло бити искоришћено на сврсисходнији, кориснији начин. Што се предиката *блејати* тиче, као и у претходном случају, уз њега обично долазе конституенти који дефинишу релевантне околности – обично простор (у *пабу*, по *парковима*) или друштво (*са тобом*). Активности које су компатибилне са идејом БЛЕЈАЊА, видимо, нису саме по себи нужно другачије од активности које је подразумевало БЛЕЈАЊЕ у претходном когнитивном моделу – седење, ћаскање, играње друштвених игара, испијање пића, па и конзумирање опуштајућих психоактивних супстанци. Поред тога, афирмативни концепт БЛЕЈАЊА се, како то илуструју примери, односи како на провођење времена у пријатном, опуштајућем друштву (БЛЕЈАЊЕ као вид забавне социјализације) тако и на самостално одмарање (БЛЕЈАЊЕ као вид релаксације). Два последња примера показују да гл. *блејати* у овом когнитивном моделу значење „проводити време у релаксацији, опуштању“ може конкретизовати и као „обилазити, разгледати неки простор као туриста“.

У каквој су пак појмовној вези значења која настају у ова два когнитивна модела са примарним значењем глагола *блејати*? Нема сумње да су значења које се повезује са моделом КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА добијено метафоризацијом. ИКМ ДОМАЊИХ ЖИВОТИЊА, у коме је усидрено примарно значење, доноси стереотипну представу која, између осталог, животиње концептуализује као интелектуално инфериорна бића наспрам човека, што омогућава метафору ОСОБА КОЈА БЕСЦИЉНО, НЕОДГОВОРНО, НЕПРОМИШЉЕНО ТРОШИ СВОЈЕ ВРЕМЕ ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА СЕ БЕСЦИЉНО ОГЛАШАВА, односно НЕОДГОВОРНА, НЕПРОМИШЉЕНА ОСОБА ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА БЛЕЈИ. Са друге стране, значење које настаје у моделу РЕЛАКСАЦИЈЕ није могуће директно повезати са моделом ДОМАЊИХ ЖИВОТИЊА – оно, наиме, настаје као реакција на основно значење које лексема *блејати* развија у моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА. Поступак извођења ове значењске варијанте могли бисмо означити као **аксиолошку неутрализацију** – референтна значењска макрокомпонента се задржава („не радити ништа, не бити тренутно ангажован у остваривању неког дугорочног циља“), али се мења позадинска перспектива у којој се она сагледава. Управо због тога се на исту ванјезичку ситуацију може указати на оба начина, са варирањем аксиолошког тона, који може бити негативан (*Цео дан сам јуче блејао уместо да учим нешто*) или пак неутралан или позитиван (*Баш сам лепо јуче блејао*). У том смислу, лексички концепт *блејати* у колоквијалном језику и сленгу представља специфичну појаву да се иста референција може остварити кроз два компетитивна когнитивна модела, односно кроз две супротстављене концептуализације.

За промену аксиолошког тона коју овде примећујемо, притом, може се рећи да је повезана са онеобичавањем које је карактеристично за лекси-

ку сленга (в. Миљковић 2023а) – конкретније, са тенденцијом да се онеобичавање постигне реконцептуализацијом појмова који су иначе негативно маркирани. Тиме се иначе постиже енантioseмични однос⁹, који је углавном видљива на релацији уобичајени језик – сленг (нпр. код лексема као *ужасно*, *страшно*, *крвав* и др.)¹⁰, али који се, очигледно, може појавити и између лексичких значења у самом сленгу. Поред ефекта онеобичавања, афирмативна употреба глагола *блејати* може се тумачити и као ирониични отклон млађе генерације од концептуализације коју повезују са старијим генерацијама. У том се смислу може рећи да концепт БЛЕЈАЊА има два супротстављена прототипа – док је беспосличарење у виду испијања пива испред дракстора типична представа блејања у оквирима когнитивног модела КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, типично блејање у когнитивном моделу ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ подразумева провођење времена у опуштајућим пријатним активностима (као што су неоптерећујуће ћаскање, гледање филмова, играње компјутерских или друштвених игара и сл.).

4. Периферна значења глагола *блејати* у сленгу

Претрага корпуса је показала да гл. *блејати* у савременом сленгу има и значења која нису нису удомљена у централним когнитивни доменима. Нека од њих су старија и лексикографски потврђена, али нека од њих су настала релативно скоро.

Значења развијена у моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА наслоњена су на аудитивну компоненту у моделу ДОМАЊИХ ЖИВОТИЊА, будући да су мотивисана примарним значењем „оглашавати се звуком блеее“. РСАНУ не бележи да глагол *блејати* има значење „бесвесно гледати (о овци, телету и сл.)“, али међу секундарним значењима, видели смо, постоји такво значење које се тиче човека. То је значење продукт метафоре ЧОВЕК КОЛИ НЕСВЕСНО ИЛИ ЗБУЊЕНО ГЛЕДА У НЕШТО ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА БЕСВЕСНО БУЉИ У НЕШТО, којој пак претходи метонимија ОГЛАШАВАЊЕ ЖИВОТИЊЕ ЗА ПОГЛЕД КОЈИ ТО ОГЛАШАВАЊЕ ПРАТИ. У савременим електронским корпусима, као што смо видели, има примера који потврђују примарно значење у аудитивном домену, али је значење које се тиче животињског погледа посведочено тек кроз еталонску конструкцију *блејати као теле* која је скраћена верзија фразеологизма *блејати као теле у шарена врата* (в. примере 34, 35). Неаудитивно значење у ИКМ ДОМАЊИХ ЖИВОТИЊА је данас, можемо

⁹ Енантioseмија се дефинише као унутарлексичка антонимија, односно појава двају супротстављених значења унутар полисемантичке структуре једне лексеме (в. Драгићевић 2007, 270–271; Шипка 2002; Појмовник 2023).

¹⁰ Тако, рецимо, Герзић (2012) бележи да прилог *ужасно* у сленгу значи „веома добро, сјајно“, а *крвав* „изузетно добар, одличан“.

закључити, околионално, али су његови трагови сачувани у секундарном значењу које се реализује у когнитивном моделу ЧОВЕКОВОГ ТЕЛЕСНОГ ПОНАШАЊА – „дуго, непримерено, готово бесвесно гледати у нешто (услед збуњености, замишљености и сл.), зурити, буљити, зијати (о човеку)“, што потврђују доњи примери. Притом, из тог се значења метонимијом АКТИВНОСТ ЗАГЛЕДАНОСТИ У ИЗВОР САДРЖАЈА ЗА КОНЗУМИРАЊЕ САМОГ САДРЖАЈА развило значење које илуструју конструкције као *блејати у ТВ / телефон / компјутер* – „неумерено конзумирати неки лак, забаван визуелни садржај“.

(34) [...] видим да су се сви скупили око телевизора и почнем да мислим шта толико добро има на ТВ-у кад сви ћуте и *блеје* као телад... (SrWas)

(35) *Блејим* као теле разрогачених очију и не могу да вјерујем шта ми се дешава. (SrWas)

(36) Откуцам десетак рутинских редова, подигнем ноге на сто, преко новина, и *блејим* у врата као да не знам шта је са друге стране. (ПДРС)

(37) Човече неко је одвратно прдноу а сви одмах у мене *блеје*. (ПДРС)

(38) Зато ја часове и видим као време и простор у коме треба нешто интересантно да се дешава [...] Најгоре је преседети и *блејати* у плафон. (SrWas)

(39) Велика већина људи само *блеји* у излоге са маркираним стварима. (ПДРС)

(40) Седиш у кући цео бојжи дан и *блејиш* у компјутер, ни друга ни пријатеља, ни девојке. (SrWas)

(41) Кад год одем у вртић по своје дете, ја затекнем васпитачицу како *блеји* у телефон. (ПДРС)

Погледајмо сада следеће примере:

(42) Због проблема са Ластиним возачима, морали смо да одемо возом до места Ла Руж, где *смо блејали* пола дана. (SrWas)

(43) Кад им је било девет године [...] мајке су им, док *су блејали* у подруму (зграда није имала атомско склониште) причале како су им се очеви исто тако крили од војних позивара осам година раније. (SrWas)

(44) На црвено стајем и док *блејим* на семафору | Паја је пролетео са неком пичком на мотору [...]. (Интернет)¹¹

(45) *Блејали смо* пар сати у чекаоници, док нас доктор није примио. (Усмена комуникација)

¹¹ Реч је о реп песми „Худ цео је генгста“, коју изводе Бигру и Паја Кратки [<https://genius.com/Bigru-i-paja-kratak-hud-ceo-je-gengsta-lyrics>]

(46) Профа је каснио на испит па *смо* цело поподне *блејали* на факсу. (Усмена комуникација)

(47) Гужва је на граници, *блејали смо* сигурно три сата. (Усмена комуникација)

(48) Мој пакет од 8.5 је на статусу [...] Отпрема, тако да је царину прошао. Други од 9.5 још *блеји* на царини [...]. (SrWac)

(49) Албум је спреман и *блеји* на нашем компу, чека омот, дискове и прави тренутак да искочи да се бесплатно издели. (SrWac)

У наведеним примерима глаголом *блејати* се означава нека врста принудне локализованости. Бивање на неком простору ту је концептуализовано као прекидање субјектовог напредовања у реализацији нечега – било да је реч о заустављеном кретању (*блејати на семафору, на граници, на царини*), било да је реч о активности која се услед околности које не зависи од субјекта одлаже (*испит, сусрет са лекаром*). У свим наведеним примерима *блејати* је блискозначно глаголу *чекати* (наставак путовања – (42), крај опасности – (43), зелено светло на семафору – (44), долазак професора – (46) итд.), па би се ово значење могло дефинисати као „бити локализован на неком простору чекајући повољне околности да се нешто реализује“. Ово значење се, притом, наслања на основно значење у когнитивном моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА („проводити време глумарећи, не радећи ништа корисно“), одакле се изводи метафором ПРОВОЂЕЊЕ ВРЕМЕНА У ЧЕКАЊУ НЕЧЕГА ЈЕ ГЛУМАРЕЊЕ, БЛЕЈАЊЕ.

Видимо у примерима (48) и (49) да употреба глагола *блејати* са неаниматним субјектом доводи до ефекта персонификације. У следећем значењу овај се глагол употребљава само са таквим субјектом:

(50) [...] ћалетова винчестерка виси на зиду а муниција *блеји* у откључаном ормару [...]. (SrWac)

(51) Ако [...] имате тањи џемпер [...] који вам *блеји* негде затрпан у неком штеку, можете га обући [...]. (SrWac)

(52) Дигла се толика бука око тог филма да ми се огадио. *Блејао ми је* на компу месецима и на крају сам га и обрсао. (ПДРС)

(53) Пошто сам имао слободан дан због милог нам државног празника погледао сам неколико филмова који ми већ неко време *блеје* на компу [...]. (ПДРС)

(54) Да, у Србији нико заправо не жели да прода ништа па су се договорили да [некретнине] *блеје* годинама у огласима. (ПДРС)

(55) Неко је био за твојим компом, јер око њега се налазе празне кесице од чипса, прљава чаша, чак на кућишту *блеји* нечија чарапа јбт. (SrWac)

(56) [...] модем даје само једну ИП [адресу] и ту једну ће преко ЛАН везе да ти добије један рачунар а остали ће да ти *блеје*. (SrWas)

(57) Мада реално ми већи део рама углавном *блеји* кад не користим виртуализацију. (SrWas)

У овим се примери персонификација заснива на метафори ПРЕДМЕТ КОЛИ НЕ СЛУЖИ СВОЈОЈ СВРСИ ЈЕ ОСОБА КОЈА БЛЕЈИ, ГЛУВАРИ. Та је метафора омогућила да се од основног значења из модела ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА развију нова значења која припадају когнитивном моделу УПОТРЕБЕ ПРЕДМЕТА И ОРУЂА. Примери (50)–(54) илуструју значење „налазити се негде одложен, неупотребљаван, бити несврсисходно локализован“. У примеру (55) у првом је плану сам факт локализације на неком простору, и глагол *блејати* ту се може видети као експресивнији начин изражавања значења „налазити се, бити негде“. За разлику од поменутих примера, последња два примера немају семантику локализације већ означавају само стање нефункционалности – „бити неупотребљив или неупотребљен, не вршити своју сврху“.

5. Закључак

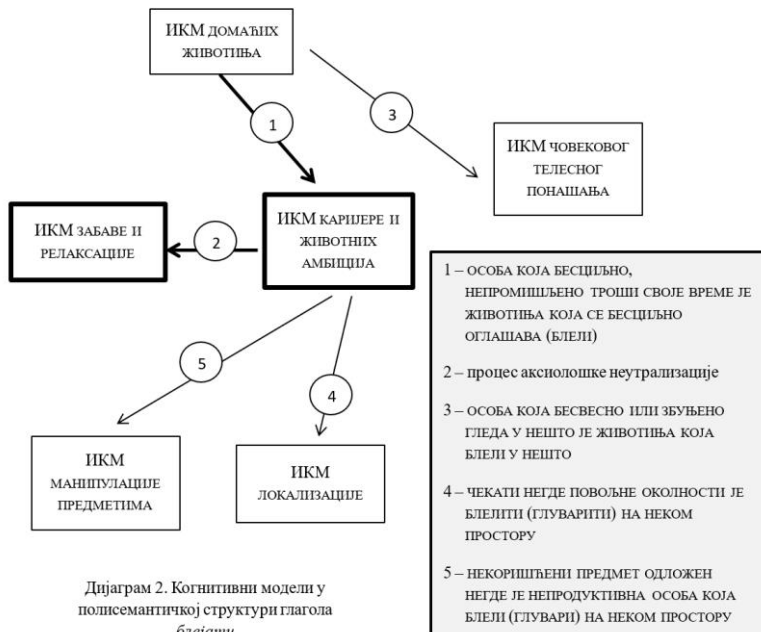
Анализа употребе глагола *блејати* у савременом српском сленгу показала је да је БЛЕЈАЊЕ језички концепт који се на овом поднебљу развио релативно скоро. Иако је доминантна употреба глагола *блејати* данас повезана са идејом „не радити ништа“, видели смо да то значење није постојало пре педесетак година, не само у уобичајеној језичкој пракси (што потврђује РСАНУ) већ ни у сленгу (што потврђује Андрићев речник жаргона).

Семантику овог глагола посматрали смо из перспективе теорије идеализованих когнитивних модела. Утврдили смо да се поменуто доминантно значење енантосемично реализује – када је оно концептуализовано у когнитивном моделу КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, *блејање* представља негативну, непожељну праксу, односно излишно трошење времена, глуварење. Ако се пак значење „не радити ништа“ види у контексту когнитивног модела ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ, *блејање* постаје позитивна, пожељна активност, која има значајну улогу у социјализацији и одмору. Афирмативни поглед на БЛЕЈАЊЕ може се, притом, сматрати продуктом аксиолошке неутрализације негативно вреднованог концепта, до које је, највероватније, дошло прво у жаргону младих, одакле се идеја позитивног БЛЕЈАЊА проширила на сленг уопште.

Модел КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА заузима централно место у семантичкој мрежи глагола *блејати* (в. дијаграм 2). Значења која припадају овом моделу метафором су директно повезана са примарним значењем

и моделом ДОМАЋИХ ЖИВОТИЊА. Сва остала значења, изузев значења за- гледаности у нешто, произилазе из њега. Доминантни статус овог модела потврђује и то што се најмлађа значења која су посведочена у нашој грађи, а која се тичу принудне и(ли) несврсисходне локализованости, не изводе из примарног „оглашавати се гласом *блее* (о овци, телету и сл.)“ већ упра- во из централног значења у моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА („проводити вре- ме на неком простору не радећи ништа корисно“).

Да модели ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА И РЕЛАКСАЦИЈЕ имају привилеговани статус у семантичкој структури глагола *блејати* показује и поглед на ње- гово творбено гнездо. Не улазећи овом приликом детаљно у анализу де- вербативних деривата, можемо приметити да неки од њих припадају јед- ном а неки другом моделу – док се именица *блеја* повезује са афирмативно концептуализованим БЛЕЈАЊЕМ (и разуме се као *одмор, релаксација*), име- ница *блејач* се, пре свега, користи са негативном конотацијом („онај ко не ради ништа, онај ко глумари, забушава и сл.“). Компетитивност коју смо уочили у доминантном значењу глагола *блејати*, рефлектује се, стога, и на плану деривације. Ова специфична ситуација, да исти лексички појам об- једињује у извесном смислу супротстављене когнитивне моделе, показује да семантичка динамика сленга не подразумева само опште појмовне ме- ханизме (метафору и метонимију) већ и константно ревидирање појмовног инвентара за концептуализацију стварности који једна генерација говор- ника наслеђује од друге и прилагођава сопственим афинитетима.

РЕЧНИЦИ И ИЗВОРИ

GERZIĆ, Borislav 2012. *Rečnik srpskog žargona*. Beograd.

ИМАМІ, Petrit 2002. *Beogradski frajerski rečnik*. NK Internacional, Beograd.

*

АНДРИЋ, Драгослав 1976. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. БИГЗ, Београд.

АНДРИЋ, Драгослав 2005. *Речник жаргона, двосмерни речник српског жаргона*. Zepet Book World, Београд.

РСАНУ 1959. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Први том, САНУ, Београд.

Вукајлија. [www.vukajlija.com]

ЛИТЕРАТУРА

Bugarski, Ranko 2003. *Žargon, lingvistička studija*. Biblioteka XX vek, Beograd.

Cienki, Alan 2007. Frames, Idealized Cognitive Models, and Domains, D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.), *The oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press.

Evans, Vyvyan, Melanie Green 2007. *Cognitive linguistics. An introduction*, Edinburgh university press.

Janda, Laura 2004. A metaphor in search of a source domain: The categories of Slavic aspect. *Cognitive Linguistics*, 15/4, 471–527.

Kövecses, Zoltán 2010. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford University Press.

Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. University of Chicago Press.

Lakoff, George 2007. Cognitive Models and Prototype Theory. V. Evans, B. K. Bergen, J. Zinken (eds.), *The Cognitive Linguistics Reader*. London: Equinox Publishing Ltd.

Radden, Günter, Zoltán Kövecses 1999. Towards a Theory of Metonymy. K. U. Panther, G. Radden (eds.), *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

*

Драгићевић, Рајна 2007. *Лексикологија српског језика*. ЗУНС, Београд.

Миљковић, Вања 2023а. Лексичка деантропонимизација у савременом српском сленгу и семантичка природа антропонима. *Новоречје*, 8, 125–143.

Миљковић, Вања 2023б. *Протодогађајна семантика глаголских префикса*. Институт за српски језик САНУ, Београд.

Појмовник 2023. *Појмовник српских лингвистичких термина*. С. Слијепчевић (ур.), Прометеј, Нови Сад.

Шипка, Милан 2002. Енантioseмија у српском језику. *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Институт за српски језик САНУ, Београд, Матица српска, Нови Сад, 149–162.

Vanja Miljković

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts

THE SEMANTICS OF THE VERB *BLEJATI* IN CONTEMPORARY SERBIAN SLENG IN THE LIGHT OF IDEALIZED COGNITIVE MODELS THEORY

Summary

The research explores the polysemy of the Serbian verb *blejati* in the context of idealized cognitive models. The corpus consists of examples excerpted from electronic corpora of the contemporary Serbian language, PDRS and SrWac. The analysis reveals a rich polysemy of this verb in contemporary Serbian slang. Its dominant meaning, "unproductively spending time, doing nothing useful," is anchored in the cognitive model of CAREER AND LIFE AMBITIONS. This is metaphorically derived from the primary but less common meaning "vocalizing like a sheep, calf, etc." (A PERSON AIMLESSLY WASTING TIME IS AN ANIMAL AIMLESSLY VOCALIZING). On the other hand, as a reaction to such conceptualization, a contrasting interpretation based on the cognitive model of ENTERTAINMENT AND RELAXATION has developed. In this model, *blejati* is synonymous with *resting* and *relaxing*. The analysis also identifies newer meanings metaphorically derived from the model of LIFE AMBITIONS. For example, the meaning "being stored and unused" represents a product of the metaphorical personification of AN UNUSED OBJECT as AN UNPRODUCTIVE PERSON.

Key words: sleng, neologisms, idealised cognitive models, metaphor, metonymy, enantiosemy.